

Doc. dr Stevan Konstantinović
Fizofski fakultet u Novom Sadu
Republika Srbija

Merlida Konstantinović-Radoman
Master pedagoških nauka
Novi Sad
Republika Srbija

UČENICI CRNOGORSKE NACIONALNOSTI U SISTEMU OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA U AP VOJVODINI

Rezime: Sistem osnovnog obrazovanja i vaspitanja AP Vojvodne po mnogo čemu je specifičan u odnosu na ukupni sistem Republike Srbije ali je jednako karakterističan i specifičan i u regionu jugoistočne Evrope. Osnovna specifičnost je nacionalni sastav kao i nivo ostvarivanja prava na obrazovanje na maternjem jeziku manjinskih nacionalnih zajednica. U nacionalnom smislu, pravo na školovanje na maternjem jeziku osim većinskog srpskog stanovništva u Vojvodini ostvaruju i učenici mađarske, slovačke, rumunske, rusinske, hrvatske, ukrajinske, romske i bunjevačke zajednice. U nacionalnom sastavu učenika, Crnogorci kojih ima 2.452 i čine 1,55% od ukupnog broja učenika u školskoj 2009/2010. godini, brojniji su od Rumuna, Rusina, Ukrajinaca i Bunjevaca, ali nisu obuhvaćeni ni jednim od zakonski predviđenih oblika nastave na maternjem jeziku. Razlozi takvom stanju su kompleksni a posledice mnogostruke.

Ključne reči: obrazovanje, vaspitanje, osnovne škole, AP Vojvodina, Crna Gora, Crnogorci, nacionalne manjine, standardni jezik, maternji jezik, nacionalni identitet

Sistem osnovnog obrazovanja i vaspitanja u AP Vojvodini čini 384 škola u državnom vlasništvu i 4 škole u vlasništvu fizičkih ili pravnih lica. Od ukupnog broja škola u državnom vlasništvu 346 škola ima status redovnih obaveznih osnovnih škola koje je u školskoj 2009/2010. godini pohađalo 158.036 učenika; 13 škola je namenjeno za učenike sa smetnjama u razvoju koje je u pomenutoj školskoj godini pohađalo 2.873 učenika, muzičkih škola je 21 sa 6.380 učenika, baletskih je dve koje je pohađalo 332 učenika a postoje i dve škole za obrazovanje odraslih sa 873 polaznika¹.

¹ Podaci koji se koriste u ovom tekstu potiču iz baze podataka Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje Vlade AP Vojvodine.

Od ukupnog broja redovnih obaveznih osnovnih škola na jednom nastavnom jeziku nastava se izvodi u 248 osnovnih škola (u 230 škola na srpskom jeziku, u 8 škola na mađarskom jeziku, u 5 škola na slovačkom, u 4 škole na rumunskom jeziku i u jednoj školi na rusinskom jeziku). Na dva nastavna jezika nastava se izvodi u 94 osnovne škole (na srpskom i mađarskom u 65 škola; na srpskom i slovačkom u 11 škola; na srpskom i rumunskom u 12 škola; na srpskom i rusinskom u dve škole i na srpskom i hrvatskom jeziku u 4 škole). Na tri nastavna jezika nastava se izvodi u 4 osnovne škole (u 2 na srpskom, mađarskom i rumunskom; u jednoj na srpskom, mađarskom i slovačkom jeziku i u jednoj na srpskom, mađarskom i hrvatskom jeziku). Osim celokupne nastave na jezicima manjinskih nacionalnih zajednica, tamo gde to nije moguće organizovati, primenjuje se rešenje u vidu nastave u okviru predmeta Maternji jezik sa elementima nacionalne kulture a jezici su: mađarski, romski, slovački, hrvatski, rusinski, rumunski, ukrajinski jezik i bunjevački govor.

Do ovog, visokog standarda u ostvarivanju prava na školovanje na maternjem jeziku dolazilo se postepeno ali nekada i skokovito, zavisno od ukupnog društvenog stanja i raspoloženja društvene elite i njenih ideoloških i političkih ambicija i opredeljenja. Istorijski period koji je ostavio najbudljeg traga po obrazovni sistem Vojvodine bio je period od 1974. godine kada se u punom kapacitetu počinje ostvarivati pravo na školovanje na maternjem jeziku za pripadnike mađarske, slovačke, rumunske i rusinske zajednice. Neobuhvaćeni su bili Hrvati, Crnogorci, Ukrajinci i Romi. Kada je reč o Hrvatima i Crnogorcima, koji su u tadašnjoj SFRJ imali status konstitutivnih naroda, izvan svojih federalnih jedinica nisu ostvarivali posebna nacionalna prava. Hrvatski identitet u Vojvodini dodatno su opterećivali hrvatsko-bunjevački odnosi slično kao i Ukrajince rusinsko-ukrajinski odnosi; Romi su imali status etničke grupe, i kao takve, obrazovni sistem ih takođe nije prepoznavao niti u sebe integrisao kao posebnost. Nivo ostvarenih prava nije narušavan u periodu od 1988. do 2000. godine, da bi nakon tog vremena, sadržaj i kapacitet institucija obrazovnog sistema krenuo ponovo uzlaznom putanjom.

Nakon 2000. godine, pravo na status nacionalne manjine dobijaju Hrvati, a u skladu sa međunarodnim pravom, pravo na nacionalnu posebnost i prepoznatljivost dobijaju i Bunjevci. Ukrajinci i druge manje nacionalne zajednice koje žive u Vojvodini kao što su: Makedonci, Albanci, Bošnjaci, Nemci, Česi, Bugari i Slovenci, takođe dobijau status nacionalne manjine, ali njihova brojnost (osim u slučaju Ukrajinaca) bila je limitirajući faktor za ostvarivanje nekog od prava na školovanje. Romi bivaju izjednačeni po pravima sa ostalim manjinskim nacionalnim zajednicama a zbog specifičnog stanja unutar zajednice, iako su po brojnosti odmah iza Mađara, za sada u obrazovnom sistemu nacionalni identitet neguju kroz predmet Maternji jezik sa elementima nacionalne kulture.

Najkomplikovanija situacija je u vezi sa ostvarivanjem prava crnogorske zajednice. Razdruživanjem Srbije i Crne Gore, ostvareni su uslovi da Crnogorci dobiju status nacionalne manjine i na osnovu toga prava koja im po zakonima slede. No, neoficijelno nepriznavanje crnogorskog nacionalnog identiteta, odnosno, tretman crnogorskog

identiteta kao regionalnog srpskog², s jedne, i nedovoljna preduzimljivost crnogorske zajednice u vezi sa ostvarivanjem zakonskih mogućnosti kao što je formiranje nacionalnog saveta, što su pre njih učinile i brojno mnogo manje zajednice, s druge strane, dovelo je do toga, da Crnogorce društveni sistem Republike Srbije, pa tako i AP Vojvodine, prepoznaje jedino statistički.

1. Nacionalni sastav učenika u sistemu osnovnog obrazovanja i vaspitanja u AP Vojvodini u školskoj 2009/2010. godini

U sistemu osnovnog obrazovanja i vaspitanja u AP Vojvodini u školskoj 2009/2010. godini gotovo 30% od ukupnog broja učenika čine pripadnici nesrpske nacionalnosti, odnosno, manjinskih nacionalnih zajednica i u nacionalnom smislu neopredeljeni učenici³. Brojevima iskazano, nacionalni sastav učenika u osnovnim školama u Vojvodini je sledeći:

1. Srbi	111.290	ili 70,42 %
2. Mađari	19.453	ili 12,30
3. Romi	7.146	ili 4,52
4. Neopredeljeni/ostali	4.407	ili 2,79
5. Slovaci	4.167	ili 2,64
6. Hrvati	3.394	ili 2,15
7. Crnogorci	2.452	ili 1,55
8. Rumuni	2.008	ili 1,27
9. Rusini	1.010	ili 0,64
10. Bunjevci	869	ili 0,55
11. Makedonci	653	ili 0,40
12. Bošnjaci	402	ili 0,25
13. Ukrajinci	208	ili 0,18
14. Albanci	182	ili 0,12
15. Nemci	110	ili 0,07
16. Česi	97	ili 0,06
17. Bugari	68	ili 0,04
18. Slovenci	58	ili 0,04

Obuhvat nastavom na maternjem jeziku različit je od nacionalne zajednice do zajednice i uglavnom zavisi od koncentracije pripadnika zajednice u naseljima, odnosno od disperzije na širem prostoru Vojvodine ali istovremeno govori i o razvijenosti sistema.

² Takav stav osim dela srpske nacionalne elite podržava i deo stanovništva Vojvodine i Srbije, koji potiču sa prostora Crne Gore. Kako negovanje regionalnog identiteta obrazovni sistem ne poznaje, oni se u nacionalnom smislu prepoznaju kao Srbi.

³ Kategorija „Jugosloven“ više se ne pojavljuje u pokrajinskoj obrazovnoj statistici, već se u istoj kategoriji vode učenici koji su se izjasnili kao nacionalno neopredeljeni, kao i pripadnici malih nacionalnih zajednica kao što su Jevreji, Aškalije, Kinezi, Rusi, itd.

Od ukupnog broja učenika **mađarske** nacionalnosti njih 15.516 ili 79,84% pohađa nastavu na maternjem jeziku. Neobuhvaćeni deo učenika nastavu u najvećem broju pohađa na srpskom jeziku, njih 3.894. Od ovog broja njih 1.463 pohađa nastavu Mađarskog jezika sa elementima nacionalne kulture.

Nastavom na **slovačkom jeziku** obuhvaćeno je 3.062 učenika ili 73,48% učenika slovačke nacionalnosti. Ostali učenici u najvećem broju pohađaju nastavu na srpskom jeziku, njih 1.085. Od ovog broja njih 620 pohađa nastavu Slovačkog jezika sa elementima nacionalne kulture.

Nastavom na **rumunskom jeziku** obuhvaćeno je 1.092 učenika ili 54,38% učenika rumunske nacionalnosti. Ostali učenici u najvećem broju pohađaju nastavu na srpskom jeziku, njih 916. Od ovog broja njih 244 pohađa nastavu iz predmeta Rumunski jezik sa elementima nacionalne kulture.

Nastavom na **rusinskom jeziku** obuhvaćeno je 446 učenika ili 44,16% učenika rusinske nacionalnosti. Ostali učenici u najvećem broju pohađaju nastavu na srpskom jeziku, njih 562. Od ovog broja njih 266 pohađa nastavu iz predmeta Rusinski jezik sa elementima nacionalne kulture.

Nastavom na **hrvatskom jeziku** obuhvaćeno je 311 učenika ili 9,16% učenika hrvatske nacionalnosti. Ostali učenici u najvećem broju pohađaju nastavu na srpskom, njih 3.052. Od ovog broja njih 374 pohađa nastavu iz predmeta Hrvatski jezik sa elementima nacionalne kulture

Nastavu iz predmeta **Ukrajinski jezik** sa elementima nacionalne kulture pohađa 114 učenika ukrajinske nacionalnosti.

Nastavu iz predmeta **Romski jezik** sa elementima nacionalne kulture pohađa 695 učenika romske nacionalnosti.

Nastavu iz predmeta **Bunjevački govor** sa elementima nacionalne kulture pohađa 96 učenika bunjevačke nacionalnosti.

Jedan od najznačajnijih pokazatelja u okviru iznetih podataka je da tamo gde nije moguće organizovati celokupnu nastavu na maternjem jeziku kao način za usporavanje procesa asimilacije javlja se uvođenje predmeta Maternji jezik sa elementima nacionalne kulture. On je ujedno institucionalna veza između učenika, obrazovnog sistema i elemenata nacionalnog identiteta. Isti nastavni predmet je u slučaju romske zajednice za sada jedini institucionalni oblik u kome romski jezik i kultura učestvuju u institucijama obrazovnog sistema. Najveći iskorak učinila je ukrajinska nacionalna zajednica, kao jedna od najmalobrojnijih, ali angažovanje zajednice, matične države, razumevanje i spremnost društva dali su značajne rezultate.

2. Broj učenika crnogorske nacionalnosti u osnovnim školama u AP Vojvodini

Statistički gledano, broj učenika crnogorske nacionalnosti u sistemu osnovnog obrazovanja i vaspitanja u AP Vojvodini od 2003 godine do danas je u stanom opadanju. Osim karakterističnih demografskih kretanja svojstvenih za Vojvodinu, uzroke tome treba tražiti i u ukupnom specifičnom položaju crnogorske zajednice. Kao i u slučaju Roma, čiji se jedan deo u nacionalnom smislu identifikuju kao pripadnici drugih nacionalnosti (kao Srbi, Mađari, Rumuni iako po svim ostalim karakteristikama bi se moglo pretpostaviti da su pripadnici romske zajednice), i kod Crnogoraca je primetno da nacionalna identifikacija kod osoba poreklom iz Crne Gore nije konačna, već Crnu Goru doživljavaju kao teritoriju, regionalni a ne kao nacionalni identitet.

U slučaju osnovnih škola, gde nacionalnu pripadnost dece određuju njihovi roditelji, brojnost Crnogoraca se kreće se od 3.716 u 2003. godini do 2.242 u 2009. godini. Teško je tvrditi, ali može se naslutiti da osim opadajućeg nataliteta, uticija na smanjivanje broja učenika crnogorske nacionalnosti ima i društvena klima, jer pad veći od 1 000 učenika za svega 6 godina u sistemu u kome se ukupni broj smanjuje za najviše za oko 1000 učenika godišnje, nije stvar samo opadajućeg prirodnog priraštaja stanovništva. Ako je nacionalnoj zajednici, odnosno, crnogorskoj dijaspori i matici stalo da očuva dijasporu, rad na promeni političke klime u međudržavnim odnosima Crne Gore i Srbije, rad na ostvarivanju međunarodno garantovanih kolektivnih nacionalnih prava crnogorske zajednice u Srbiji a posebno u Vojvodini, nameće se kao neophodan ali i hitan.

Opštine u kojima se broj učenika crnogorske nacionalnosti kreće više od 50, su:

1. Vrbas	915
2. Kula	481
3. Novi Sad	285
4. Mači Idoš	219
5. Subotica	194
6. Sombor	95

Ako se na osnovu procene finansijske rentabilnosti, samostalnom školskom ustanovom smatra obrazovno vaspitna jedinica koja ima po jedno odeljenje svakog razreda sa 30 učenika u odeljenju, onda bi se u opštini Vrbas, teorijski gledano, mogle od učenika crnogorske nacionalnosti formirati gotovo 4 osnovne škole; u opštini Kula 2 škole a u Novom Sadu, Malom Idošu i Subotici po jedna osnovna škola.

Statistički gledano, crnogorska zajednica je u odnosu na pojedine manjinske nacionalne zajednice u Vojvodini, u povoljnom položaju. Koncentracija učenika crnogorske nacionalnosti uočljiva je u opštinama koje se međusobno naslanjaju a to su Vrbas, Kula i Mali Idoš. Kao poređenje mogu poslužiti slovačka, rumunska i rusinska nacionalna zajednica, kod kojih je primetna disperzivnost ali ne kao značajno ograničavajući faktor kada je reč o ostvarivanju prava na školovanje na maternjem jeziku.

Učenici **slovačke** nacionalnosti ostaruju pravo na školovanje na svom maternjem jeziku u 12⁴ opština a broj učenika koji koriste to pravo u tim opštinama je sledeći:

1. Alibunar 78 (od ukupno 83) učenika u jednoj školi
2. Bač 225 (od ukupno 237) učenika u jednoj školi
3. Bačka Palanka 238 (od ukupno 408) učenika u dve škole
4. Bački Petrovac 727 (od ukupno 746) učenika u tri škole
5. Zrenjanin 83 (od ukupno 150) učenika u dve škole
6. Kovačica 1.014 (od ukupno 1.065) učenika u dve škole
7. Novi Sad 304 (od ukupno 540) učenika u jednoj školi
8. Stara Pazova 287 (od ukupno 338) učenika u jednoj školi

Učenici **rumunske** nacionalnosti ostvaruju pravo na školovanje na svom maternjem jeziku u 9 opština a broj učenika koji koriste to pravo u tim opštinama je sledeći:

1. Alibunar 335 (od ukupno 395) učenika u 4 škole
2. Bela Crkva 64 (od ukupno 64) učenika u jednoj školi
3. Vršac 303 (od ukupno 475) učenika u 5 škola
4. Žitište 91 (od ukupno 107) učenika u jednoj školi
5. Zrenjanin 55 (od ukupno 149) učenika u dve škole
6. Kovačica 116 (od ukupno 130) učenika u jednoj školi
7. Pančevo 98 (od ukupno 252) učenika u dve škole

Učenici **rusinske** nacionalnosti ostvaruju pravo na školovanje na svom maternjem jeziku u 3 opštine a broj učenika koji koriste to pravo u tim opštinama je sledeći:

1. Vrbas 95 (od ukupno 297) učenika u jednoj školi
2. Kula 289 (od ukupno 342) učenika u jednoj školi
3. Žabalj 65 (od ukupno 96) učenika u jednoj školi

Pomenute nacionalne zajednice na svom maternjem jeziku imaju izgrađenu obrazovno-vaspitnu vertikalnu od predškolskog do visokog obrazovanja. Primetno je i to da nacionalne zajednice iskazuju interes da njihova deca pohađaju nastavu na svom maternjem jeziku.

U većini slučajeva, posmatrano po opštinama i po brojnosti zajednica pojedinačno, broj dece crnogorske nacionalnosti je optimalniji za organizovanje nastave na crnogorskom jeziku, a tamo gde Crnogoraca ima manje, takođe postoje uslovi za organizovanje nastave Maternjeg jezika sa elementima nacionalne kulture.

⁴ Škole u opštinama sa manjim brojem učenika ovde nisu pomenute.

3. Uzroci i posledice postojećeg stanja i perspektive statusnog regulisanja crnogorskog identiteta u obrazovnom sistemu AP Vojvodine

Fundamentalni problem u vezi sa ulaskom crnogoske nacionalne zajednice u obrazovni sistem AP Vojvodine ali i Republike Srbije, u velikoj meri uslovljen je stanjem u vezi sa određivanjem crnogorskog identiteta u matici i međudržavnim odnosima Crne Gore i Srbije. Najjednostavnije rečeno – Crna Gora crnogorstvo, koje se kreće od nacionalne do regionalne pripadnosti, odnosno, da li je Crna Gora teritorija ili i nacionalni identitet⁵, teško rešava i unutar ali i izvan svojih granica. Ako je to u Crnoj Gori bio problem koji je svega nekoliko godina ranije mogao biti uzrok krvoprolića, a sada je uzročnik značajnih društvenih turbulencija, deo dijaspore u okruženju koje ima nepovoljno mišljenje u odnosu na crnogorski nacionalni identitet, po logici stvari, rešenje za svoj status očekuje nakon rešavanja ili stabilizacije te problematike u matičnoj državi.

Da bi situacija u smislu identiteta bila stabilnija, jedan od stubova nacionalnog identiteta – jezički standard mora biti verifikovan od strane institucija državnog sistema Crne Gore. Jezičko-politička praksa nakon raspada SFRJ kao posledicu ima da su iz štokavskog dijalekta standardizovana tri jezička standarda: hrvatski, bošnjački i srpski i po toj logici, u obrazovnom sistemu Srbije, a time i AP Vojvodine, hrvatska i bošnjačka nacionalna zajednica oficijelno koriste svoje jezičke standarde u obrazovnom sistemu. Naravno, da je u tom procesu bilo otpora i problema, ali taj činilac nacionalnog identiteta je neoboriv i ujedno je polazna tačka za ostvarivanje međunarodno priznatih prava manjinskih nacionalnih kolektiviteta i njihovo pravo građanstva u okruženju u kome postoje.

U tom slučaju, Crnogorci imaju šansu i mogućnost da u okviru obrazovnog sistema AP Vojvodine, a na osnovu prihvatljivih statističkih pokazatelja o brojnosti dece crnogorske nacionalnosti, emancipuju svoju zasebnost i postanu aktivni činilac vojvođanskog obrazovnog ali i ukupnog društvenog života. Zakonska rešenja su različita, od potpune nastave na crnogorskom jeziku, dvojezične nastave, do nastave jezika sa elementima nacionalne kulture.

Crnogorci već sada imaju mogućnost da formiraju nacionalni savet, kao krovnu organizaciju svoje dijaspore u Vojvodini, odnosno, Srbiji, što je preduslov za partnerske odnose sa državom. U vezi sa time, pitanje ličnih sujeta moralo bi biti iza kolektivnog interesa.

U protivnom, crnogorski identitet, koji je do sada u Vojvodini bio prepoznatljiv na folklornom nivou, posebno u nacionalno mešovitim sredinama, a uglavnom u takvim sredinama Crnogorci žive u Vojvodini, bez institucionalne zaštite, ostaće izložen procesu uprosečavanja, nestajanja i zaborava. Apsurd bi time bio potpun, jer manje nacionalne

⁵ Ovaj problem nije specifičan samo za Crnu Goru. Takava situacija postojala je i u vezi sa Makedonijom, Austrijom, delimično Švajcarskom a na kraju prošlog i početkom ovog veka tim problemom opterećena je i Ukrajina. U perspetivi sa takavim problemom verovatno da će biti suočeni i Albanci na Kosovu. Istorijski se pokazalo kao moguće pravilo da put od države i njene teritorije vrlo često vodi i ka definisanju zasebnog nacionalnog identiteta.

zajednice ili one koje se bore kako za socijalnu tako i nacionalnu emancipaciju u ovom istorijskom periodu rešavaju svoje probleme uzlaznom putanjom, dok Crnogorci u prilikama kakave sada jesu, idu ka tome da čak, u budućnost gledano, ne budu ni statistička činjenica. Nad ovom mogućnošću, treba da se zamisle svi od kojih zavisi bolje rešenje i da preduzmu potrebne korake da sunovrat bude izbegnut.

Zaključak

Crnogorci imaju šansu i mogućnost da u okviru obrazovnog sistema AP Vojvodine, a na osnovu prihvatljivih statističkih pokazatelja o brojnosti dece crnogorske nacionalnosti, emancipuju svoju zasebnost i postanu aktivni činilac vojvodanskog obrazovnog ali i ukupnog društvenog života. Zakonska rešenja su različita, od potpune nastave na crnogorskom jeziku, dvojezične nastave, do nastave jezika sa elementima nacionalne kulture.

Literatura:

1. Baza podataka Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje Vlade AP Vojvodine, Novi Sad, 2010.